

Paul Feyerabend

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ Ή ΘΑΥΜΑΣΤΗ ΝΕΑ ΜΟΝΟΤΟΝΙΑ;*

Θρηνούν για το υποτιθέμενο «χάος» της νεώτερης φιλοσοφικής σκέψης και ζητούν μια ενοποιημένη, ιδεολογία. Αμφισβητώ τόσο τη διάγνωση, (μπορεί να υπάρχει ολόένα και μεγαλύτερο χάος στα φιλοσοφικά τμήματα, αλλά και στον κόσμο είναι βέβαιο πως υπάρχει ολόένα και μεγαλύτερη, ομοιομορφία), όσο και την προτεινόμενη λύση. Η βασική μου άποψη, είναι ότι η συνεργασία δεν χρειάζεται κοινή ιδεολογία.

ΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 1985 με προσκάλεσαν να συμβάλω σε μια συζήτηση γύρω από το ρόλο των τεχνών, της φιλοσοφίας και των επιστημών, στην εποχή της μετανεωτερικότητας [μεταμοντερνισμού: *postmodernism*]. Στην απάντησή μου α) άσκησα κριτική στην υπόθεση ότι οι διανοητικές διαμάχες έχουν την οποιαδήποτε σχέση, με τον «παγκόσμιο πολιτισμό» β) επισήμανα ότι το βασικό φαινόμενο του «παγκόσμιου πολιτισμού» είναι η αμείλικτη επέκταση [των] δυτικών απόψεων και τεχνολογιών — η μονοτονία, και όχι η ποικιλία, είναι το βασικό μοτίβο της εποχής, γ) υποστήριξα ότι η πολιτιστική ανταλλαγή δεν χρειάζεται κοινές αξίες, μια κοινή γλώσσα ή κοινή φιλοσοφία, δ) υποστήριξα την ποικιλία και την «κακοφωνία» οπουδήποτε σήκωναν κεφάλι, και ε) αφηγήθηκα εν συντομία την ανάπτυξη της φιλοσοφίας της επιστήμης από τον Maxwell μέχρι τον Kuhn. Δεν χρειάζεται να αναπαραγάγω την από-

* Περιέχεται στο βιβλίο του Αποχαιρετισμός στο Λόγο που πρόκειται να κυκλοφορήσει

στα ελληνικά από τις εκδόσεις ΥΠΟΔΟΜΗ.

ντησή μου, καθώς πραγματεύομαι αυτά τα ζητήματα σε άλλα σημεία του βιβλίου. Νομίζω, όμως, ότι το ακόλουθο γράμμα, που το έγραφα για να ανταπαντήσω σε μια μακροσκελή κριτική της απάντησής μου, εγείρει νέα ζητήματα και μπορεί να έχει κάποιο ενδιαφέρον.

3.8.1985

Αγαπητοί κ.κ. Vergani, Shinoda και Kesler

ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ για το μεγάλο και διεξοδικό γράμμα σας καθώς και για τη φροντίδα που αφιερώσατε για να απαντήσετε στο μικρό μου λιβέλλο. Φυσικά, διαφωνώ. Ας εξηγήσω γιατί.

Ερωτάτε: «μα μπορείτε πραγματικά να αρνηθείτε την σπουδαιότητα μιας δομής με ειρμό [coherent structure] που να οργανώνει την ποικιλία [diversity];» Απαντώ ότι αυτό ούτε εσείς ούτε εγώ θα το αποφασίσουμε — εξαρτάται από τους ανθρώπους που έχουν δημιουργήσει την ποικιλία και τώρα ζουν μέσα σ' αυτήν. Εάν τα έθνη της αφρικανικής ηπείρου αρκούνται στο να ζουν το ένα πλάι στο άλλο, δίχως πολιτιστικές ή άλλες επαφές, τότε αυτό θα κάνουν, ανεξάρτητα του πώς μπορεί να βλέπουν τη συμπεριφορά τους οι εξ αποστάσεως «στοχαστές». Εάν οι Αμερικανοί προτιμούν την «πληθώρα αγαθών, εικόνων, ιδεών, παραδόσεων» και περιμένουν πώς και πώς τα νέα και βελτιωμένα σπραίη μαλλιών, μοντέλα αυτοκινήτων και σαπουνόπερες, και έχουν το χρέμα για ύπατο μέτρο των αξιών, τότε κάποιος διανοούμενος που διαφωνεί μπορεί μεν να τους απευθύνει εκκλήσεις σαν ιεροκήρυκας, αλλά θα γίνει τύραννος εάν προσπαθήσει να χρησιμοποιήσει ισχυρότερα μέσα πειθούς. «Εμείς οι φιλόσοφοι», έγραψε ο Edmund Husserl, σε ένα αξιόλογο δοκίμιο με τίτλο «Η κρίση των ευρωπαϊκών επιστημών και η Υπερβατολογική Φαινομενολογία» (1936), «είμαστε λειτουργοί της ανθρωπότητας [δική του η έμφαση]. Η εντελώς προσωπική ευθύνη του δικού μας αληθινού είναι ως φιλοσόφων, η ενδόμυχη προσωπική μας αποστολή, φέρει, ταυτόχρονα, εντός της την ευθύνη, για το αληθινό είναι της ανθρωπότητας». Εσείς, μπορεί να συμφωνείτε με αυτό το παράθεμα. Εγώ νομίζω ότι φανερώνει εκπληκτική άγνοια (και τι ξέρει ο Husserl για το «αληθινό είναι» των Νούερ;), τερατώδη έπαρση, (άραγε υπάρχει έστω κι ένα μεμονωμένο άτομο, με επαρκή γνώση όλων των φυλών, των πολιτιστικών μορφωμάτων, των πολιτισμών, ούτως ώστε να είναι σε θέση να μιλήσει για «το αληθινό είναι της ανθρωπότητας»;) και, φυσικά, μίαν αρκετά μεγάλη περιφρόνηση για οποιονδήποτε ζει και σκέφτεται σε διαφορετικά πλαίσια.

Είναι αλήθεια ότι εντός μιας κοινωνίας τα έθνη και οι ομάδες συχνά εργαθιδρύνουν κάποιο είδος επαφής, αλλά δεν είναι αλήθεια ότι, κάνοντας αυτό, δημιουργούν, ή προϋποθέτουν [assume] έναν κοινό μεταλόγιο, ή έναν κοινό

πολιτιστικό δεσμό. Οι επαφές αυτές μπορεί να είναι παροδικές, επί τούτου [ad hoc] και εντελώς επιφανειακές: οι λευκοί ηγέτες της Νοτίου Αφρικής, οι Μαύροι Μουσουλμάνοι και οι ευρωπαίοι τρομοκράτες έχουν από κοινού τρέλλα με το δολλάριο — δεν υπάρχουν όμως πολλά άλλα που να τους ενώνουν.

Ακόμα και μια στενότερη σύνδεση [connection] μεταξύ των πολιτισμών Α, Β, Γ, κτλ., δεν χρειάζεται να «οργανώνεται» από μια «δομή με ειρμόν»: το μόνο που χρειάζεται είναι ο πολιτισμός Α να αλληλεπιδρά με τον Β, ο Β με τον Γ, ο Γ με τον Δ και ούτω καθ' εξής, οπότε ο τρόπος αλληλεπίδρασης μπορεί να αλλάζει από το ένα ζευγάρι στο άλλο, ακόμα κι από το ένα επεισόδιο αλληλεπίδρασης στο άλλο. Ένα σχετικό παράδειγμα είναι η χρήση της γλώσσας των Ασιατικών κατά την περίοδο του πρώτου διεθνούς πολιτισμού. Δεν επρόκειτο για μιαν αναγκαία προϋπόθεση αυτού του πολιτισμού, ήταν ένα από τα πολλά γνωρίσματά του: έτυχε να τη χρησιμοποιούν κάποιες ιδιαίτερες ομάδες οι οποίες κατέγραφαν αυτά που έκαναν, κι έτσι αυτή η γλώσσα προσέχτηκε από γραφιάδες που εργάζονταν χιλιετηρίδες αργότερα, από τους δικούς μας λογίους, δηλαδή. Δεν γίνονταν όλες οι συναλλαγές στην Ασιατική γλώσσα: υπήρχαν τοπικές επαφές όπου χρησιμοποιούνταν οι διάλεκτοι ή οι γλώσσες μιας μικρής περιοχής, κι ακόμα κι αυτές προχωρούσαν τόσο, όσο απαιτούσαν οι ανάγκες και η περιέργεια των συμμετεχόντων. Εξάλλου, δεν πρέπει να συγχέουμε έναν πολιτισμό με τις γραπτές εκδηλώσεις του ή με τα έργα των καλλιτεχνών και των στοχαστών του: οι γραπτοί νόμοι του Χαμμουραπί ελάχιστα επηρέασαν τη νομική πράξη [legal practice]: οι πρώτες χρήσεις της γραμμικής Β γραφής ήταν καθαρά εμπορικές, αλλά η ελληνική παιδεία δεν βασιζόταν σε εμπορικές ιδέες, ήταν βασισμένη στον Όμηρο, δηλ. στην προφορική ποίηση. (Μερικοί μεταγενέστεροι ποιητές, μεταξύ των οποίων και ο Πλάτων, ποτέ δεν συμβιβάστηκαν εντελώς με τη διανομή του έργου τους μέσω της γραφής — πρβλ. Πλάτωνος Φαίδρος 274 d κ.ε., και εβδόμη επιστολή, κυρίως 241 b κ.ε.). Σήμερα έχουμε σωρούς από μαρξιστικά βιβλία και μαρξιστικές ιδέες που αιωρούνται στα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα μας — αλλά χρωματίζει αυτό μαρξιστικά τον «πολιτισμό μας»; Δεν το νομίζω, γιατί δεν υπάρχει ούτε ίχνος μαρξισμού στις σαπουνόπερές μας και στα θρησκευτικά μας κανάλια. Δεν κάνουν οι διανοούμενοι τον πολιτισμό. Μπορούμε, φυσικά, να ορίσουμε εκ των προτέρων ότι ο πολιτισμός ισούται με λογοτεχνία συν τέχνη συν επιστήμη — έτσι όμως λύνουμε το πρόβλημα των πολιτιστικών επιπτώσεων της λογοτεχνίας και ούτω καθ' εξής με ένα έτσι θέλω και όχι με έρευνα.

Παραδέχομαι επίσης ότι αρκετές φορές οι επαφές έγιναν κατά πολύ ισχυρότερες και οδήγησαν σε πολιτιστικές ενότητες υπό την έννοια που φαίνεται πως έχετε κατά νου — αλλά παρατηρείστε προσεκτικά πώς κατορθώθηκε

αυτό: στις περισσότερες περιπτώσεις η ενότητα επιβλήθηκε δια της βίας, σπανίως μόνον ανέκαυσε από τις επιθυμίες και τις πράξεις των ενδιαφερομένων ανθρώπων. Οι επιστήμονες, οι καλλιτέχνες, οι συνηθισμένοι διανοούμενοι δεν φαίνονται να αντιτίθενται προς τέτοιες εξελίξεις, μπορεί και να τις ενθαρρύνουν — γι' αυτό προσπαθούν να διεισδύσουν σε κυβερνητικές θέσεις, γι' αυτό ταράζονται τόσο πολύ όταν τα έργα τους υπόκεινται σε δημόσιο έλεγχο, γι' αυτό θαυμάζουν τους πολιτιστικούς (ηγέτες) που έχουν την ίδια ιδεολογία και την ίδια βούληση για δύναμη με τους ίδιους, και τους υποστηρίζουν με τα δικά τους παιγνίδια εξουσίας. Ο πόθος σας για ένα νέο «μεταλόγο» μυρίζει επικίνδυνα σαν αναμάσημα των μηχανογραφιών του Μεγάλου Κωνσταντίνου ή της «εκπαίδευσης» των Ινδιάνων της Αμερικής. Εγώ, από την άλλη μεριά, προτιμώ μια μορφή ζωής στην οποία οι ενότητες θα απορρέουν από την τυχαία συγχώνευση παροδικών δεσμών, και στην οποία αυτές [οι ενότητες] μπορεί να καταρρεύσουν από τη στιγμή που τα δεσμά τούτα δεν είναι πια δημοφιλή.

Η επόμενη παρατήρησή μου είναι ότι δίνετε την εντύπωση πως δεν μπορείτε να αποφασίσετε ποια είναι η τωρινή κατάσταση του «παγκόσμιου πολιτισμού». Στο κύριο άρθρο [του περιοδικού σας] λέτε ότι υπάρχει «πολιτιστικό χάος», χωρίς κάποιο ενοποιητικό δεσμό. Στο γράμμα σας όμως υπαινίσσεστε ότι μπορεί, ίσως, να υπάρχει κάποιος δεσμός, μόνο που πρόκειται για δεσμό τον οποίο απεχθάνεστε (χρήματα). Συμφωνώ με το γράμμα σας: υπάρχει αυξανόμενη ομοιομορφία όχι μόνον στον αποκαλούμενο «πρώτον» κόσμο (καλό ευφυολόγημα αυτό, να αποκαλούμε έναν καθυστερημένο που μπήκε σπρώχνοντας «πρώτον» κόσμο!), αλλά και αλλού, και όλες οι διαφορές και οι πλουραλισμοί που υπάρχουν, επίσης, χάνονται, σε σύγκριση με την ομοιομορφία αυτή. Είναι διασκεδαστικά μικροανακατώματα, ελάχιστα θα ενοχλήσουν την General Motors, ή την Proctor and Gable, ή το Πεντάγωνο. Κι όμως, εσείς ακόμα και στο γράμμα σας επαναλαμβάνετε ότι το χάος «διαβρώνει την ουσία του πολιτισμού μας». Αυτό ακούγεται ωραίο, αφηρημένο και φιλοσοφικό, αλλά αναρωτιέμαι από πόσο κοντά έχετε άραγε εξετάσει το ζήτημα. Έχετε συγκρίνει το κοινό της κάθε σαπουνόπερας, ή του αιδεσιμότατου Falwell, ή του Super Bowl, με το κοινό της μοντέρνας τέχνης, ή της διαμάχης ορθολογισμού/ανορθολογισμού στη φιλοσοφία; Έχετε τους αριθμούς; Την ένταση της στράτευσης; Την επίδραση στις ζωές εμάς των υπολοίπων; Δεν νομίζω πως έχετε τέτοια στοιχεία.

Ούτε εγώ έχω, αλλά ακόμη κι ο απλούστερος υπολογισμός δείχνει ότι δεν είναι δυνατόν να έχετε δίκιο: υπάρχουν τώρα περίπου 10.000 φιλόσοφοι που διδάσκουν στις ΗΠΑ και τον Καναδά. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι πειθήνιοι δούλοι του κατεστημένου [status quo], αλλά ας υποθέσουμε ότι 25% απ'

αυτούς είναι δημιουργοί αταξίας — άκρως υπερβολική εκτίμηση. Ας υποθέσουμε επίσης ότι ο κάθε χαοτικός έχει από 100 φοιτητές. Οι περισσότεροι από αυτούς τους φοιτητές θα παρακολουθήσουν φιλοσοφία επειδή είναι υποχρεωμένοι, θα βαριούνται θανάσιμα και θα είναι πανευτυχείς μόλις τελειώσουν τα μαθήματα και οι εξετάσεις — αλλά ας υποθέσουμε και πάλι ότι ένα 25% γίνονται στρατευμένοι οπαδοί των χαοτικών καθηγητών τους. Αυτό θα μας έδινε 40.000. Ξέρετε πόσα εκατομμύρια παρακολουθούν το Ντάλλας; Πόσοι παρακολουθούσαν το Super Bowl; Ξέρετε μήπως τον αριθμό των οπαδών όλων συνολικά των ιεροκηρύκων της τηλεόρασης; Θυμάστε πόσοι άνθρωποι ψήφισαν τον Ρείγκαν; Πόσοι άνθρωποι εξακολουθούν να υποστηρίζουν την πολιτική του; Η τάξη μεγέθους εδώ είναι δεκάδες εκατομμυρίων — αριθμοί ασύγκριτα μεγαλύτεροι από τον ήδη μεγαλοποιημένο αριθμό στον οποίο κατέληξα με τον μικρό μου υπολογισμό. Ή, συγκρίνετε το ποσό χρημάτων που χρησιμοποιείται για να στηρίξει το χάος, με το ποσό χρημάτων που στηρίζει την μονοτονία. Μια πρώτη προσέγγιση, δίνουν τα ποσοστά του Ακαθαρίστου Εθνικού Εισοδήματος [που διατίθενται] για την Άμυνα και για επιδότηση των Τεχνών: αυτά δείχνουν πόσο λίγο μετράνε οι τέχνες και οι ανθρωπιστικές επιστήμες — και οι δυνάμεις του χάους είναι μόνο ένα μικροσκοπικό τους μέρος. Μη μου πείτε ότι δεν έχουν σημασία οι αριθμοί: οι καλλιτέχνες και οι επιστήμονες που κάνουν βασική έρευνα [researchers in the basic sciences] μιλούν διαρκώς για αριθμούς, όταν προσπαθούν να δείξουν πόσο λίγη προσοχή δίνεται σε αυτούς. Χρησιμοποιώ το ίδιο επιχείρημα για να αμφισβητήσω τη θέση σας σχετικά με τη διαβρωτικότητα του Χάους.

(Παρεμπιπτόντως, δεν πρέπει να είστε τόσο μετριοφρονες και να αποδίδετε την ταύτιση, που κάνατε, του «παγκόσμιου πολιτισμού» με τον «πολιτισμό του πρώτου κόσμου» στην «απειρία» σας — λόγιοι με πολυάριθμες τιμητικές διακρίσεις και τόνους βιβλίων και άρθρων στο ενεργητικό τους έχουν μιλήσει και συνεχίζουν να μιλούν με αυτόν ακριβώς τον τρόπο. Αρκεί να ξαναδιαβάσετε το μικρό παράθεμα από τον Husserl, που έδωσα παραπάνω. Αυτοί οι άνθρωποι μιλούν για τον «πολιτισμό» ή για τον «Άνθρωπο» — αλλά αυτό που εννοούν είναι αυτοί οι ίδιοι και εκείνα τα λίγα εκλεκτά πλάσματα που μπορούν και καταλαβαίνουν τα κείμενά τους: όπως βλέπετε, βρίσκεστε σε μιαν εξαιρετική παρέα).

Έρχομαι τώρα στην τελευταία μου διαφωνία με σας. Εσείς πιστεύετε στην «αυτονομία της τέχνης, της σκέψης και του συναίσθηματος από τα χρήματα». Πάλι γράφετε με έναν τρόπο που φαίνεται εντυπωσιακός αλλά δεν αφήνει καμιά νύξη για το ποιές υποτίθεται ότι είναι οι συνέπειες για τον πραγματικό κόσμο. Στον πραγματικό κόσμο ο καλλιτέχνης χρειάζεται χρήματα: χρήματα για το ενούκιο, για φαγητό, χρώματα, πινέλα, επισκέψεις σε μουσεία, ίσως

πάλι αυτός ή αυτή πρέπει να συντηρήσει μια φιλενάδα ή, μια γυναίκα, έναν εραστή ή ένα σύζυγο, μπορεί να έχει παιδιά — και ούτω καθ' εξής. Το ίδιο ισχύει και για τους φιλόσοφους, τους χορευτές, τους σκηνοθέτες, τους σεναριογράφους, τους ποιητές. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι χρειάζονται και θέλουν μεγαλύτερους μισθούς είτε καλύτερες τιμές για τα έργα τους.

Τι εννοείτε με την αυτονομία, λοιπόν; Μήπως εννοείτε ότι πρέπει να τα καταφέρνει χωρίς λεφτά και να λιμοκτονεί, ή να ζει σε ποντικοφωλιά; Μήπως εννοείτε ότι θα έπρεπε αυτός ή αυτή να τρέφεται και να στεγάζεται χωρίς τη μεσολάβηση χρημάτων; Επί τη βάσει ανταλλαγής αγαθών, λόγου χάριν; Αυτό εξαρτάται από τον καλλιτέχνη. Εάν του αρέσει να ζεί σ' ένα καλύβι στην εξοχή και να έχει μιαν αγελάδα για το γάλα του, τότε χαρά στο κουράγιο του, όμως, αλλοίμονο, κι αυτό χρειάζεται χρήματα για να γίνει. Μήπως εννοείτε ότι θα ήταν καλύτερα τα πράγματα εάν δεν υπήρχαν τα χρήματα; Αυτό είναι ενδιαφέρον όνειρο αλλά δεν έχει καμιά σχέση [no relevance] με το πρόβλημά μας, επειδή το ερώτημα δεν είναι πώς θα ζουν οι καλλιτέχνες στην Ουτοπία, αλλά πώς μπορούν να ζήσουν εδώ και τώρα, το 1985, σε τούτη τη χώρα. Κι εδώ και τώρα το χρήμα είναι βασικό ζήτημα. Τα χρήματα δεν είναι από τη φύση τους κάτι το κακό: είναι μέσο για κάποιον σκοπό. Έχει γίνει κακή χρήση τους [πολλές φορές], και κάποιοι άνθρωποι είναι τόσο γοητευμένοι από αυτά, ώστε αφιερώνουν όλη τους τη ζωή στη συσσώρευσή τους. Υποθέτω ότι ο καλλιτέχνης μας δεν είναι ένας από αυτούς (δεν θα ήταν χειρότερος καλλιτέχνης, αν ήταν ένας τους — ο Giotto φιλονικούσε συχνά για χρήματα και φρόντιζε πολύ για την αύξηση του πλούτου του, αλλά ήταν ένας από τους μεγαλύτερους ζωγράφους όλων των εποχών).

Έτσι, ο καλλιτέχνης μας θα χρησιμοποιεί χρήματα, αλλά δεν θα τα λατρεύει σαν θεό. Ποιος θα τον πληρώνει; Ίσως κάποιος πλούσιος μαουήνας. Στην περίπτωση αυτή μπορεί ο καλλιτέχνης μας να υποχρεωθεί να προσαρμόσει την τέχνη του στις επιθυμίες του πάτρωνά του. Όταν λοιπόν εσείς μιλάτε για «αυτονομία», εννοείτε ότι ο πάτρωνας δεν έχει το δικαίωμα να γνωστοποιήσει τις επιθυμίες του; Μήπως επειδή ο καλλιτέχνης, απλώς λόγω του ότι είναι καλλιτέχνης, είναι υπεράνω της κρίσεως των άλλων ανθρώπων; Αυτό είναι καθαρός ελιτισμός, τον απορρίπτω, και απορρίπτω την περιφρόνηση προς τους άλλους, την οποία συνεπάγεται. Απορρίπτω ακόμα πιο έντονα τον ελιτισμό όπου ανακατεύεται το δημόσιο χρήμα: ένα άτομο που πληρώνεται από Δημόσια Ταμεία πρέπει να είναι πρόθυμο να δεχτεί τη δημόσια εποπτεία. Έχω το άσχημο αίσθημα ότι όταν μιλάτε για «αυτονομία» με το δικό σας αφηρημένο τρόπο, μιλία μακριά, προφανώς, από κάτι τόσο ταπεινό και βρωμερό όπως τα χρήματα, θέλετε, στην πραγματικότητα, το κοινό να πληρώνει τους καλλιτέχνες (και τους επιστήμονες και τους μεγάλους «αισθα-

ντικούς) [feelers]) για να ζουν και να εργάζονται όπως θεωρούν σωστό οι ίδιοι οι καλλιτέχνες κ.λπ., δηλαδή ως παράσιτοι, οι ακαδημαϊκοί, χρησιμοποιώντας το μαγικό σκουφί της «ακαδημαϊκής ελευθερίας» πέτυχαν, εδώ και πολύ καιρό, να κάνουν αξιοσέβαστο τον παρασιτισμό — τώρα θέλουν και οι καλλιτέχνες ένα κομμάτι της πίττας. Είμαι κατά του παρασιτισμού (εκτός εάν συμφωνούν όλα τα μέρη) και τούτο πάει να πει ότι είμαι κατά της ακαδημαϊκής ελευθερίας, και, φυσικά, ενάντιος προς οποιαδήποτε αντίστοιχη (καλλιτεχνική αυτονομία).

«Αλλά η μεγάλη τέχνη προϋποθέτει την πλήρη αυτονομία του καλλιτέχνη», μπορεί να αντιτείνετε. Όχι τόσο, κι αυτό φαίνεται από τους αναγεννησιακούς καλλιτέχνες που έπρεπε να υπακούσουν στις αρχές κάθε πόλης και στους ιδιώτες λεφτάδες, καθώς και από συνθέτες σαν τον Haydn, τον Mozart, που έγραφαν Gebrauchsmusik, πληρώνονταν για αυτήν, κι όμως παρήγαγαν κάποιες από τις μεγαλύτερες καλλιτεχνικές δημιουργίες του αγαπημένου σας «πρώτου κόσμου». «Σήμερα όμως», μπορεί να συνεχίζατε, «η κατάσταση είναι διαφορετική. Το κοινό σήμερα δεν έχει κάποιο γούστο [taste] — παράδειγμα, η δημοτικότητα του Ντάλλας και της Δυναστείας». Εδώ επιχειρηματολογείτε με βάση την Περιφρόνηση. Το Ντάλλας και η Δυναστεία είναι η τέχνη των μαζών — πράγματι. Οι μάζες, όμως αποτελούνται από άτομα, οπότε μπορείτε να πείτε είτε «από άτομα σαν εσάς κι εμένα» — οπότε είστε ανθρωπιστής και θα σεβαστείτε τις επιλογές τους — είτε θα πείτε «από άτομα δίχως κάποιο γούστο» — οπότε είστε επηρμέντοι μπάσταρδοι, και γιατί, τότε, θα έπρεπε να πληρώνουν για σας οι μάζες; Εξάλλου, η οποιαδήποτε καλή ταινία, δηλαδή μια ταινία που να είναι καλλιτεχνική δίχως να ενθαρρύνει τα σκοτεινά γούστα ελάχιστων ευγενικών ψυχών — και υπάρχουν πάμπολλες τέτοιες ταινίες — δείχνει πόσο στενή μπορεί να γίνει η συνεργασία της μεγάλης τέχνης με τα πολλά χρήματα. Αυτή η συνεργασία δεν είναι εύκολη — ελάχιστα σημαντικά πράγματα είναι — αλλά μπορεί να είναι γόνιμη, και ήταν οι τέτοιες γόνιμες συνεργασίες και όχι οι θολές (αλλά κατά βάθος περιφρονητικές) απαιτήσεις για αυτονομία, που μας έδωσαν τις τέχνες του παρελθόντος.

Μια παρατήρηση ακόμα, προτού σας αποχαιρετήσω. Παρακολούθησά συχνά τις συζητήσεις και παρατηρώ τις αντιδράσεις του ακροατηρίου στην εκπομπή του Phil Donahue. Πρόκειται για συνηθισμένους ανθρώπους, που βλέπουν τηλεόραση, πηγαίνουν στον κινηματογράφο, πολλοί από αυτούς υποστηρίζουν τη μία ή την άλλη πολιτική πράξη του Ρόναλντ Ρέϊγκαν, πολλοί είναι θρησκευόμενοι, δουλεύουν σκληρά για να κερδίσουν τα προς το ζην, να ανατρέψουν τα παιδιά τους, να βοηθήσουν τους συγγενείς τους. Επίσης διαβάζω συγγραφείς σαν τον Russell Baker (την αυτοβιογραφία του) και την Evelyn Keyes (την αυτοβιογραφία της). Κι αυτοί όταν μιλούν για ανθρώπινα ζητήματα μιλούν

ξεκάθαρα, απλά και συγκεκριμένα· έχουν καρδιά, δείχνουν σοφία, κατανόηση, συχνά είναι μπερδεμένοι, δεν ξέρουν και το λένε, δεν κρύβουν την αμηχανία τους πίσω από άδειες λέξεις. Τα ενδιαφέροντα όλων αυτών των ανθρώπων και τα δικά σας ενδιαφέροντα φαίνονται σε αξιοσημείωτο βαθμό παρόμοια — όλοι σας νοιάζεστε για κάποιες δυσάρεστες εξελίξεις— τι διαφορά γλώσσας, όμως! Από τη μια μεριά απλή και προσωπική αφήγηση, από την άλλη ένα δυσάρεστο ανακάτωμα απρόσωπων αφαιρέσεων. Ξέρω τι λένε οι ειδικοί για την αντίθεση τούτη. Λένε ότι η κοινωνιολογική ανάλυση είναι δύσκολο ζήτημα και ότι για να επιτύχει χρειάζεται έναν αυστηρά θεωρητικό λόγο. Απαντώ ότι ο θεωρητικός λόγος έχει νόημα στις φυσικές επιστήμες όπου οι αφηρημένοι όροι είναι περιλήψεις εύκολα διαθέσιμων αποτελεσμάτων, αλλά οι θεωρητικές προτάσεις γύρω από κοινωνικά ζητήματα συχνά στερούνται περιεχομένου, και γίνονται είτε ανόητες είτε κοινότοπα ψευδείς, όταν τους ορίζεται το περιεχόμενο (πρβλ. τα σύντομα σχόλια μου πάνω στην κύρια θέση σας, και στην έοκλήσή σας για καλλιτεχνική αυτονομία). Επομένως, ο τοίχος της ακατανόησας που υψώνεται από μιαν τέτοια ομιλία δεν βασίζεται στη γνώση, βασίζεται στην προσποίηση και στην επιθυμία να πτοήσουμε [τους άλλους] — άλλος ένας λόγος για να ρίξουμε ένα πολύ επικριτικό βλέμμα στα πολλά προνόμια που κατάφεραν να κλέψουν στην κοινωνία μας οι διανοούμενοι.

Με τις καλύτερες ευχές μου σε σας και σε όλες τις παραπέρα προσπάθειές σας!

Απόδοση στην ελληνική: *Πάρις Μπουρλάκης*

